

DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN NİZAMLANMASI PROSESİNDƏ NÖVBƏTİ MƏRHƏLƏ (2003-2006-cı illər)

Alı BALAYEV,
tarix elmləri namizədi

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1993-2003-cü illər ölkəmizin müstəqilliyinin qorunması, siyasi sabitliyin təmin edilməsi, iqtisadi tənəzzülün qarşısının alınması, ictimai və iqtisadi həyatın bütün sahələrində köklü islahatların aparılması, dövlətimizin beynəlxalq arenada mövqeyinin möhkəmlənməsi ilə yanaşı, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində atəşkəsə nail olunmaqla problemin danışıqlar yolu ilə çözülməsi istiqamətində həyata keçirilən səylərlə tarixə düşdü.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən İlham Əliyev bütün digər sahələrdə olduğu kimi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməsi sahəsində də Heydər Əliyevin siyasi xəttini layiqincə uğurla davam etdirdiyini təsdiqlədi.

İlham Əliyevin Azərbaycan Prezidenti kimi fəaliyyətinin ilk üç ili göstərdi ki, o, ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunu sadəcə davam etdirməklə kifayətlənməmiş, bu kursun dövrün, zamanın tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsinə və siyasi qətiyyət göstərərək ölkəmiz üçün taleyüklü məsələlərin yoluna qoyulmasına nail olmuşdur.

Üçillik zaman kəsiyində ölkəmizdə siyasi hüquqi, iqtisadi islahatlar uğurla davam etdirilmiş, iri infrastruktur, layihələr həyata keçirilmiş, ölkəmizin beynəlxalq əlaqələri və nüfuzu daha da güclənmiş, sosial-iqtisadi inkişafı parametrlərinə görə Azərbaycan dünyanın lider dövlətlərindən birinə çevrilmişdir.

Prezident İlham Əliyev ən böyük və hələlik, həllinə nail ola bilmədiyimiz problem olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində, beynəlxalq hüquq normaları əsasında nizamlanması üçün son dərəcə aktivlik nümayiş etdirmişdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilmiş məqsədyönlü siyasət nəticəsində Ermənistan bir sıra dövlətlər və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təcavüzkar dövlət kimi tanınmışdır. Lakin dünyadakı ikili standartlar problemin ədalətli həlli qarşısında sədd çəkir.

Bununla belə, Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, sülh danışıqları torpaqlarımızın azad edilməsi istiqamətində yeganə vasitə deyil.

İlham Əliyevin prezidentliyinin ilk üç ili Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması ilə bağlı danışıqlar prosesinin sürətlənməsi ilə yadda qaldı.

Hələ Azərbaycan Respublikasının Baş naziri işləyərkən, 2003-cü il sentyabr ayının 4-də İlham Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun rusiyalı həmsədri Yuri Merzlyakovla görüşündə qətiyyətlə qeyd etdi ki, XXI əsrdə, Azərbaycanın və Ermənistanın BMT, MDB, Avropa Şurası kimi beynəlxalq təşkilatların üzvü olduğu, dünya strukturlarına inteqrasiya etdiyi bir dövrdə işğalın davam etməsi yolverilməzdir [3, s. 107, 520].

2004-cü il fevral ayının 4-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ATƏT-in Parlament Assambleyası sədrinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi Qoran Lenmarkerin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etdi. Prezident qonağın nəzərinə işğal altındakı Azərbaycan ərazilərinin vəziyyətini, ölkə iqtisadiyyatına vurulmuş böyük zərəri, 1 milyona yaxın azərbaycanlının qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsinə çatdırmış və ATƏT-in səylərinin bu məqamda nəticəsiz qaldığını da vurğulamışdır.

Qonaq Avropa strukturlarının münaqişənin həllində, eləcə də regionda sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsində səylərinin artırılmasının zəruriliyi haqqında Prezident İlham Əliyevin fikirləri ilə razılaşdığını bildirmişdi [1, №28 (3643)].

2004-cü il iyul ayının 23-də Azərbaycan Prezidenti ATƏT-in yeni təyin olunmuş sədri Mauritsio Pavezi ilə görüşündə də 16 ildən çox mövcud olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli yollarını müzakirə etdi [10, №170 (3780)].

2004-cü il sentyabr ayının 15-də [8, №216 (3831)] Astanada keçirilmiş MDB-nin zirvə toplantısında Azərbaycanın və Ermənistanın dövlət başçıları və xarici işlər nazirləri səviyyəsində aparılan danışıqlar müsbət qiymətləndirildi. Həmin müddətdə Varşavada görüş zamanı əldə olunmuş razılaşmaya əsasən keçirilmiş və üç saatdan çox davam etmiş təkbətək danışıqlarda İlham Əliyevlə R.Koçaryan münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması ilə bağlı olan müxtəlif məsələləri geniş müzakirə etdilər [9, № 216 (3831)].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2004-cü il sentyabr ayının 22-də BMT Baş Məclisinin 59-cu sessiyasında iştirak etdi [11, №224 (3839)]. Cənab Prezidentin 2004-cü il sentyabrın 24-də Nyu-Yorkda, ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ-dan olan həmsədri səfir Stiven Mənnlə görüşündə Ermənistan Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələsi müzakirə edildi [7, №158 (4077)].

2004-cü il noyabr ayının 23-də BMT Baş Məclisinin 59-cu sessiyasının geniş iclasında "Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində vəziyyətin gündəlikdəki 163-cü maddə kimi müzakirə olunması Azərbaycan

diplomatiyasının mühüm uğuru oldu. İclasda Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri E. Məmmədyanov bəyanat verdi [12, №272 (3887)].

2001-ci ildə Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına qəbul olunduqdan sonra Ermənistanın işğalçı dövlət olması AŞ PA-nın tribunasıdan bütün dünyaya bəyan edildi. Böyük britaniyalı deputat, Avropa Demokratlar Qrupunun üzvü cənab Devid Atkinsonun hazırladığı və "Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair məruzə" adlanan bu sənəd 2004-cü ilin noyabrında AŞ PA-nın Siyasi Komitəsində müzakirə edildi. Sənəddə 20 mindən çox insanın həlak olması, bir milyon insanın qaçqın vəziyyətinə düşməsi faktı göstərilmişdi. Qəbul edilmiş qətnamədə bəzi qeyri-obyektiv müddəalar nəzərə çarpsa da (məsələn, Dağlıq Qarabağdakı separatçı rejimin ayrıca tərəf kimi təqdim edilməsi) nisbətən ədalətli sənədlərdən biri idi. D.Atkinsonun məruzəsində əks olunmuş müddəalar Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair obyektiv həqiqətləri əks etdirirdi. Bu məruzədə Dağlıq Qarabağın və Azərbaycan Respublikasının 7 rayonunun Ermənistan ordusu və separatçı erməni hərbi qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi, həmin ərazilərdə genişmiqyaslı etnik "təmizləmə" əməliyyatlarının aparılması, monoetnik ərazinin yaradılması planının həyata keçirilməsi, məsələnin həllində Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin, Azərbaycan və erməni icmalarının mənafelərinin qorunmasının zəruriliyi kimi mühüm məsələlər öz əksini tapmışdı [2, №5 (3924)].

2005-cı ü yanvar ayının 11-də Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri Murtuz Ələsgərov Yunanistanın Azərbaycan Respublikasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Merkurius Karafotiası qəbul etdi. Görüşdə Ermənistan Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunan səfir bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi beynəlxalq hüquq normaları, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü əsasında həllini tapmalıdır. Səfir, həmçinin ATƏT-in fəaliyyətinin daha da gücləndirilməsini vacib saydı [13, №8 (3927)].

2005-ci il yanvar ayının 11-də Çexiyanın paytaxtı Praqa şəhərində Azərbaycan və Ermənistanın xarici işlər nazirləri Elmar Məmmədyanovun və Vardan Oskanyanın görüşü keçirildi. İki ölkə xarici işlər nazirlərinin görüşlərinin əsası 2004-cü il aprel ayının 16-da qoyulmuş və "Praqa prosesi" adını almışdı. Buradakı görüşlərdə nazirlərlə yanaşı, ATƏT-in Minsk qrupunun Rusiya, Fransa və ABŞ-dan olan həmsədrləri də iştirak edirdilər.

"Praqa prosesində" əsas məsələ "mərhələli həll" prinsipidir. Praqa görüşünə getməzdən öncə Ermənistan XİN-in rəhbəri V.Oskanyan bəyanatla çıxış edərək bildirmişdi ki, "Biz konkret məsələləri və detalları müzakirə edə bilərik. Lakin bu detallara daha dərindən vadiqca, danışıqlar prosesində çətinliklərin meydanaçıxma ehtimalları çoxdur. Bu halda biz kompromislərə hazır olmalıyıq". Ermənistan tərəfi kompromisə getməmək üçün ciddi cəhdlər edir-i. Bu ölkənin rəhbərliyi Dağlıq. Qarabağın münaqişədə tərəf kimi qəbul edilməsinə çalışırdı. Bu vəziyyətdə separatçıların Azərbaycan Respublikası ilə meydana tək qaldığını görən R.Koçaryan hakimiyyəti yenidən "Praqa prosesi"nə qayıtdı [17, №8 (3927)].

2005-ci il iyul ayının 1-də ABŞ paytaxtında ATƏT-in Parlament Assambleyasının illik sessiyasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndə Qoran Lenmarker "Ələ keçməyən imkan - Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair bəzi fikirlər" adlı hesabatını məclis iştirakçılarına təqdim etdi. Bu hesabatda deyilir ki, beynəlxalq ictimaiyyət "Dağlıq Qarabağa müstəqillik verməyə hazır deyildir". Qafqazda bir çox xalqlar yaşayır, bölgəni kiçik, müstəqil dövlətlərə bölmək təhlükəli olardı. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli vacibdir. Bu, beynəlxalq normalara və Avropa dəyərlərinə əsaslanmalıdır.

Q.Lenmarker hesabatda dörd mühüm amilə diqqət yetirmişdi:

- 1) iştirakçı dövlətlər milli təhlükəsizliklərini risk qarşısında qoyduqlarını anlamalıdırlar;
- 2) ölkələrdə demokratiya meyarlarına, insan hüquqlarına hörmət olunmalıdır;
- 3) iqtisadi inteqrasiya möhkəm qarşılıqlı asılılıq yaradır və inkişafa zəmin olaraq bütün əhaliyə təsir edir;
- 4) gediş-gəliş azadlığı, xüsusilə gənclər arasında, inteqrasiyanı bir qədər artırır [19, №150 (4069)].

2005-ci il iyul ayının 11-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri ilə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması ilə bağlı müzakirələr apardı [7, №158 (4077)].

2005-ci il avqustun 24-də RF XİN-də ATƏT-in Minsk qrupunun Rusiya, ABŞ və Fransadan olan həmsədrlərinin iştirakı ilə Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirlərinin görüşü keçirildi. Elmar Məmmədyanov və Vardan Oskanyan arasında ikitərəfli görüşdə Rusiya xarici siyasət idarəsinin başçısı Sergey Lavrov da iştirak etmişdi. Danışıqlarda Azərbaycan XİN başçısının müavini Araz Əzimov, ATƏT-in monitorinq qrupunun rəhbəri Anjey Kasprşik iştirak etmişdir [16, №196 (4115)].

2006-cı il yanvar ayının 9-da AŞ PA-nın Dağlıq Qarabağ problemi üzrə alt komitəsinin Strasburqda keçirilmiş iclasında Böyük Britaniya parlamentinin üzvü Lord Rassel Consonun hazırladığı xüsusi hesabat qəbul olundu. Yeni hesabatda Azərbaycan Respublikası ərazilərinin işğalı, Dağlıq Qarabağdakı rejimin separatçı olması, bir milyon azərbaycanlının yurdundan didərgin düşməsi kimi faktlar öz əksini tapmışdı. Yeni sənədin Azərbaycan Respublikasının maraq və mənafeləri ilə tam uzlaşdığını təkcə Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin üzvləri deyil, həm də ermənilər də qəbul edirdilər. Nümayəndə heyətinin rəhbəri Səməd Seyidovun sözlərinə görə, AŞ PA-nın Dağlıq Qarabağ problemi üzrə qətnaməsində əks olunmuş bütün məqamlar, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün pozulması, etnik "təmizləmələr", məcburi köçkünlərin problemləri, işğal olunmuş ərazilərdə qanunsuz yaşayış məskənlərinin salınması qeyd olunmuşdu [15, №5 (4248)].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2006-cı il fevral ayının 11-də Paris yaxınlığındakı

Rambuye sarayında ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələri və ATƏT sədrinin xüsusi nümayəndəsi ilə görüşdü. Ermənistan Respublikasının Prezidenti Robert Koçaryanla təkbətək görüşündə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Praqa prinsipləri əsasında nizama salınması ilə bağlı olan məsələlər müzakirə obyektinə çevrildi. [18, №31(5254)].

2006-cı il fevralın 22-də Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin Azərbaycan Respublikasına səfərə gəldi. Prezidentlərin iştirak etdiyi geniştərkibli yığıncaqda iki ölkə arasında münasibətlərin inkişaf etdiyi vurğulanmışdı. İclasda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin aradan qaldırılması yolları da müzakirə edildi [4, №40(4263)].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2006-cı il mart ayının 13-də Bakıda Prezident sarayında ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ-dan olan həmsədri Stiven Mənni qəbul etdi. Görüşdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması ilə bağlı müzakirələr aparıldı [6, №55 (4278)].

Nəzərdən keçirilən dövrdə 2003-2006-cı illər ərzində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Dağlıq Qarabağ probleminin aradan qaldırılması məqsədilə Ermənistan prezidenti ilə 6, ATƏT-in həmsədrələri ilə 20, xarici ölkələrə 57 səfəri zamanı müxtəlif ölkələrin dövlət rəhbərləri ilə çoxsaylı görüşlər keçirmişdir [14, №245 (2519)].

Beləliklə, İlham Əliyevin prezidentliyinin ilk üç ilində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində nizamlanması üçün müasir təbliğat metodları ilə çevik diplomatik iş aparılmışdır. Bütün xarici səfərlərində, ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərində İlham Əliyev bu problemi ön plana çəkmiş, ölkəmizin qətiyyətli və haqlı mövqeyini bəyan etmişdir. Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlərdə rolu və yeri getdikcə güclənməyə başlamış, problemin ədalətli həlli üçün imkanlar yaranmışdır. 2005-ci ilin yanvarında AŞ PA-nın da Ermənistanı təcavüzkar kimi tanıması, bu dövlətə qarşı beynəlxalq qınağın və təzyiqlərin artması Azərbaycan diplomatiyasının böyük uğuru hesab edilməlidir. Diplomatik uğursuzluğu ilə barışmaq məcburiyyətində qalan Ermənistan münaqişəsinin "Praqa prosesi", yəni "mərhələli həlli" əsasında nizamlanmasına razılıq verməli olmuşdur. Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə səsləndirdiyi kimi, Azərbaycan heç zaman ərazi itkisi ilə barışmayaraq, öz ərazisində ikinci erməni dövlətinin yaranmasına imkan verməyəcəkdir. Ölkəmizin getdikcə artan iqtisadi potensialı, günü-gündən güclənən ordusu, möhkəmlənən beynəlxalq nüfuzu, düzgün qurulan diplomatik siyasəti münaqişənin ədalətli həllinə real imkanlar yaratmışdır. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması istiqamətində bu gün həyata keçirilən siyasət bu nəticənin düzgünlüyünü biri daha sübut edir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Avropa strukturları Ermənistan Azərbaycan. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində səylərini artırmalıdır // Azərbaycan, №28 (3643), 5 fevral 2004
2. Avropa Şurası Qarabağ münaqişəsinin ərazi bütövlüyü prinsipi əsasında həllinə tərəfdardır // Azərbaycan, №5 (3924), 8 yanvar 2005
3. Azərbaycan 2003 inkişaf strategiyasında yeni mərhələ. Bakı, 2005, 520 s.
4. Azərbaycan və Rusiya prezidentlərinin geniş tərkibdə görüşü // Azərbaycan, №40 (4263), 23 fevral 2006
5. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ-dan olan həmsədri Stiven Mənni qəbul etmişdir // Azərbaycan, №225 (3840). 26 sentyabr 2004
6. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun amerikalı həmsədri Stiven Mənni qəbul etmişdir // Azərbaycan, №55 (4278). 14 mart 2006
7. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələrini qəbul etmişdir // Azərbaycan, №158 (4077), 12 iyul 2005
8. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Astanaya səfəri // Azərbaycan, №216 (3831), 16 sentyabr 2004
9. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Ermənistan Prezidenti Robert Koçaryan ilə təkbətək görüşü // Azərbaycan, №216 (3831), 16 sentyabr 2004
10. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ATƏT-in Bakı ofisinin rəhbərini qəbul etmişdir // Azərbaycan, №170 (3780), 24 iyul 2004
11. Azərbaycan torpaqlarının işğalı, ərazi bütövlüyünün pozulması və etnik təmizləmənin nəticələri ilə heç zaman barışmayacaq // Azərbaycan, №224 (3839), 25 fevral 2004
12. BMT-nin Baş Məclisi Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində vəziyyəti müzakirə etmişdir // Azərbaycan, №272 (3887), 24 noyabr 2004
13. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməlidir // Azərbaycan, №8 (3927), 12 yanvar 2005
14. Həsənov Əli. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli Prezident İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir // Xalq qəzeti, №245 (25419), 31 oktyabr 2006
15. Qaraxanlı R. AŞ PA-dan Koçaryana yeni il sürprizi // Azərbaycan, №5 (4228). 12 yanvar 2006
16. Moskvada Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair danışıqlar davam etdirilmişdir // Azərbaycan. №196 (4115), 25 avqust 2005

17. "Praqa prosesini" Praqada davam etdirildi // Azərbaycan, №8 (3927), 12 yanvar 2005
18. Prezidentin mətbuat xidmətinin məlumatı // Azərbaycan, №31 (4254), 12 fevral 2006
19. Şəfəq Akif qızı. ATƏT PA sədrinin xüsusi nümayəndəsi Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini münaqişənin həllinə alternativ hesab etmir // Azərbaycan, №150 (4069). 2 iyul 2005

**ОЧЕРЕДНОЙ ЭТАП В ПРОЦЕССЕ УРЕГУЛИРОВАНИЯ
НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА (2003-2006 гг.).**

Алы Балаев.

В статье рассматривается целенаправленная деятельность руководства Азербайджана по справедливому разрешению нагорно-карабахской проблемы. Отмечается, что одной из причин неурегулированности данного конфликта является пассивная и необъективная позиция, занятая Минской группой ОБСЕ. Автором дается подробный анализ всех встреч и обсуждений, которые проводил Президент Азербайджана Ильхам Алиев в направлении решения этих проблем.